

SA Osiliana /Tallinna ülikool

**Aruanne Valjala vanal maalinnal läbiviidud arheoloogilistest väljakaevamistest
02.05.2022–06.05.2022**

**Ragi-Martin Moon
Maris Niinesalu-Moon
Marika Mägi**

Tartu 2023

Arheoloogilise uuringu põhiandmed

		Loa number: 43186
Mälestise nimetus / uuringu objekt:	Valjala Vana maalinn	Registrinumber: Ei ole registris
Aadress (uuringu objekti asukoht): Saaremaa, Valjala alevik, Laose		
Koordinaadid: XY: 6474213.96, 430210.26		

Uuringu eesmärk ja kokkuvõte: Uuringu eesmärgiks oli selgitada reljeefkaardil leiduva rongikujulise sulendiku olemust. Uurisime, kas tegemist on loodusliku isearasuse või ringvalliga. Arheoloogiliste kaevamiste käigus avati 4×1 m suurune kaevand, mille seest leiti peamiselt rauaaegseid keraamika kilde ja loomaluid. Lisaks leiti veel tükk nõorkeraamikat, kvartslaastu katke ja loomaluid, mille põhjal võib oletada, et antud kohas on asunud ka nõorkeraamika kultuuri asukoht. Kaevand rajati valli siseküljele valli suhtes risti. Kaevand jooksis valli keskosast linnuse keskosa poole. Linnuse vall koosnes laotud pae- ja maakividest.

Tehtud/tellitud analüüsid ja dateeringud		Välitööde juhataja ja asutus: Ragi-Martin Moon, Maris Niinesalu-Moon, Marika Mägi, SA Osiliana
x ¹⁴ C		Toimumisaeg: 02.05.2022–06.05.2022
dendro		Tööde tellija: SA Osiliana ja Tallinna ülikooli uurimiskaevamised
luu		Kaevandi või uuritud ala pindala: 4 m ²
muu		Leiud (peanumber): SM 10943

Märkused:

Inspektsiooniaruanne Valjala vanale maalinnale vt Mägi. M. 2020. Valjala arvatav vana maalinn. Saaremaa vald, endine Valjala kihelkond ja vald, Saaremaa. Arheoloogiliste uuringute aruanne ja esildis kaitse alla võtmiseks. Kopenhaagen. Käsikiri MKA arhiivis. Valjala vana maalinna asukoha kirjeldus ja ümbritsev taust vt. täiendavalt nimetatud aruandest.

Kuupäev 22.01.2024	Allkiri

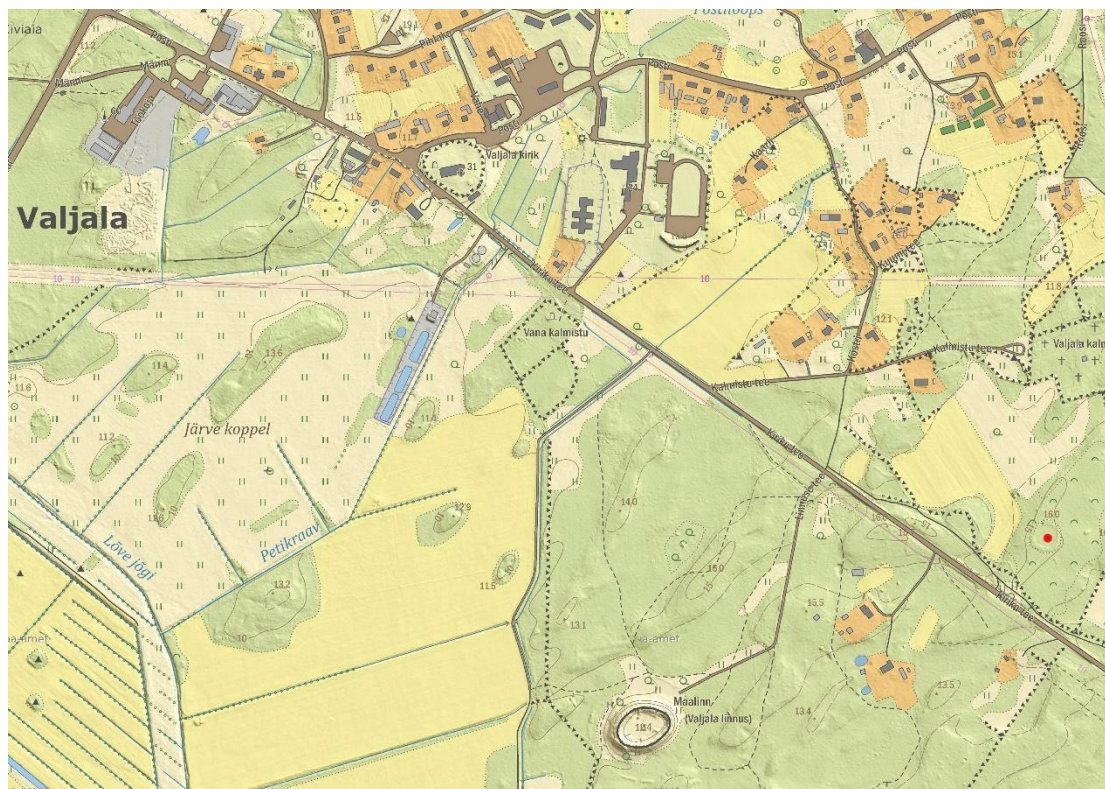
Sissejuhatus

Arheoloogilised väljakaevamised olid järjeks 2019. aastal Marika Mägi ja Ester Vaiksaare inspeksioonile, mille käigus kaevati oletatava linnuse hoovile prooviauke, kuid infot muistise olemasolu kohta nendest aukudest ei saadud. Arheoloogilised väljakaevamised toimusid 2.–6. maini 2022. aastal. Kaevamiste käigus avati 4 m² suurune kaevand, mille mõõdud olid 1 × 4 meetrit.

Kaevamistel osalesid arheoloogid Ragi-Martin Moon, Maris Niinesalu-Moon, Marika Mägi ja metallidetektorist Tauri Tinast. Mõõtmisi teostas nivelliiriga Ragi-Martin Moon ning GNSS-süsteemiga mõõtis koordinaadid Marika Mägi. Leiud magasinereis Ragi-Martin Moon ning loomaluud määras Freydis Ehrlich. Leiud säilitatakse Saaremaa Muuseumi kogudes ning loomaluud hoiustatakse Tallinna Ülikooli luukogudes.

Joonis 1. Valjala Vana maalinn reljeefkaardil. Joonis Ragi-Martin Moon, alus Maa-ameti kaardiserver.

Joonis 2. Valjala Vana maalinna paiknemine Valjala alevikus. Linnus on märgistatud punase punktiga. Joonis Ragi-Martin Moon, alus Maa-ameti kaardiserver.

Valjala Vana maalinn

Oletatav vana maalinn asub Saare maakonnas Saaremaa vallas Valjala alevikus Laose katastriüksusel (KÜ 85801:001:0288) (Joonis 1). Oletatava maalinna keskosa asub koordinaatidel BL: 58.402758, 22.806143, ning kõrgus merepinnast on keskosas umbes 15 meetrit (Joonis 2). Oletatav maalinn asub muinasaja lõpu aegsest linnusest (Mägi 15, 23) 750 meetri kaugusel kirde pool. Valjala Vana maalinna kujutis esineb ka vanematel kaartidel nagu näiteks 1790. aastast pärit kaardil (joonis 3; Mägi 2020, 5)

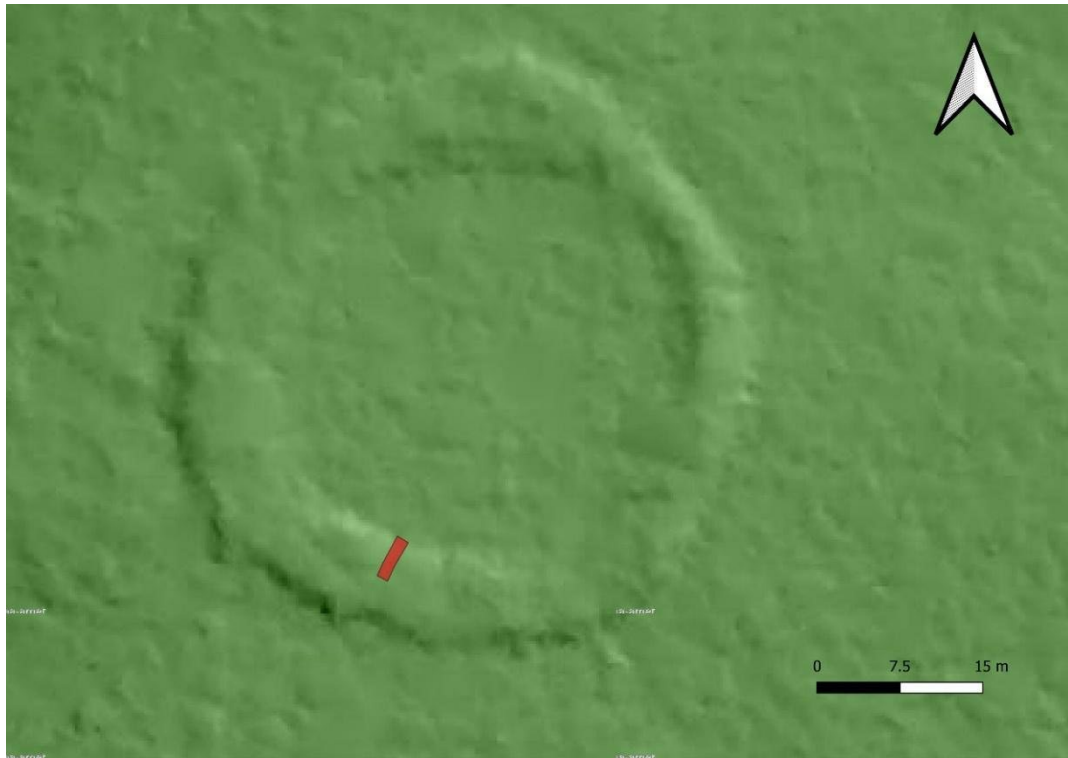

Joonis 3. Kaks Valjala maalinna, uuritav muistis on joonisel tähistatud punase noolega. Väljavõte (EAA.2072.3.426f leht 3) Mägi 2020, 5 kaudu.

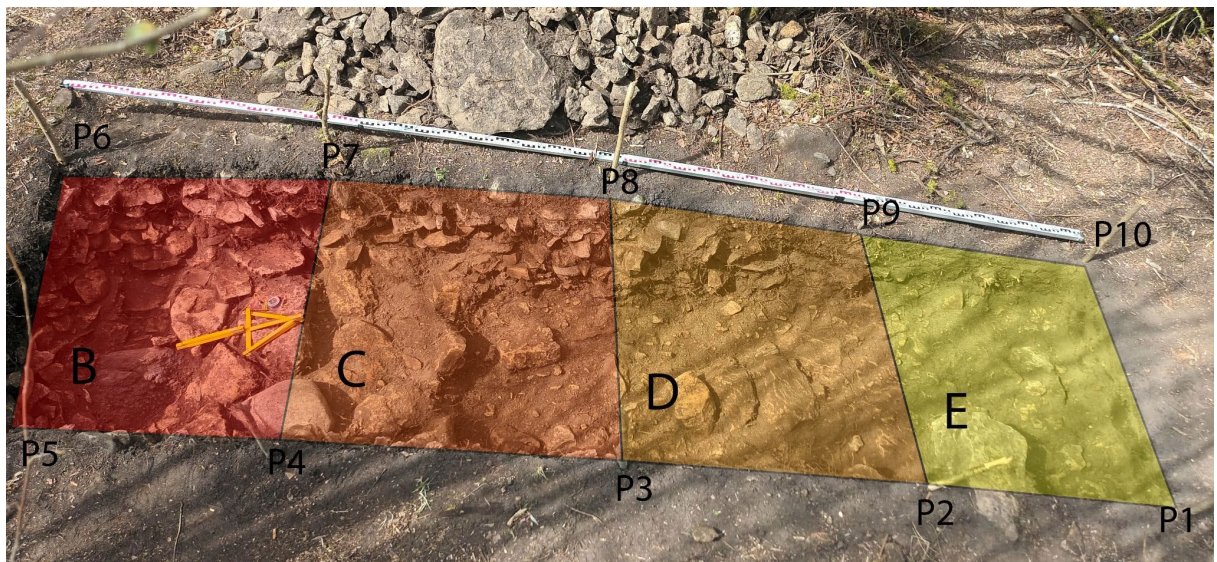
Kaevamiste käik

Kaevand rajati linnuse lõunaküljele kirde-edela suunas (joonis 4). Kaevand oli kirde-edela suunas 4 meetrit pikk ja kagu-loode suunas 1 meeter lai. Kaevand rajati valli oletatavast keskjoonest sisehoovi poole. Kaevand jaotati neljaks ruuduks, mis jooksid kagust kirde suunas järgnevate tähistega: B, C, D ja E (joonis 5).

Joonis 4. Linnusevalli siseküljele rajatud kaevand värvilise reljeefkaardi taustal.
Joonis Ragi-Martin Moon, alus Maa-ameti kaardiserver.

Joonis 5. Kaevandi plaan ruutude ja ruudunurkade nimetustega. Vaade edelast. Foto
Tauri Tinast, joonis Ragi-Martin Moon.

Pinnasekiht

Esmalt eemaldati kuni 5 cm sügavune pinnasekiht (foto 1). Kohati paljandusid vallikivid maapinnal, neid omalt kohalt ei liigutatud. B ruudus asusid vallikivid maapinnal või õhukese, kuni mõne sentimeetri sügavuse mullakihi all. C ruudus asusid

vallikivid 2–5 cm sügavuse mullakihi all. D ruudus oli peale 5 cm mullakihi eemaldamist näha kive vaid ruudu edelaosas. E ruudust eemaldati 5 cm paksune pinnasekiht, kuid kive nähtavale ei tulnud. Vallikive oli näha valli edelaotsast 2,42 m ulatuses.

Kivide paiknemine jagunes kolmeks järguks. Esmalt tihe ja korrapärane järk, mis ulatus kaevandi edelaservast kuni 135 cm kaugusele. Teine järk, mis ulatus kaevandi edelaservast 135–202 cm kaugusele, koosnes keskmise tihedusega vähem korrapärastest kividest. Kolmas järk ulatus kaevandi edelaservast 202–242 cm kaugusele ja koosnes hõredalt ning ebakorrapäraselt paiknevatest kividest. Pinnas koosnes paekivi veeristest ning tumepruunist savikast mullast.

Foto 1. Kaevand peale pinnasekihi eemaldamist, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

I korris

Antud korrises kaevati vaid ruute D ja E. Eesmärgiks oli vallikivide pealmise pinna paljastamine kogu kaevandi ulatuses. D ruudust eemaldati pinnast 3–6 cm ulatuses ning E ruudust eemaldati 2–4 cm paksune pinnasekiht (foto 2). Pinnas oli tumepruun savikas muld. Peale pinnase eemaldamist paljandus kivine kiht kaevandi edelaservast kirde küljel 356 cm ja loode küljel 294 cm kaugusele.

Esimese korrise eemaldamisega paljandus valli pealispind kaevandis oma maksimaalses ulatuses. Valli tuumikosa asus kaevandi edelaservas ning ulatus 135 cm kaugusel. Tuumik koosnes väiksematest kividest, mille läbimõõt jäi 7–15 cm vahemikku. Peamiselt oli tegemist lubjakividega, mille pinnal oli näha rohkesti vihmavee tekitatud lohukesi.

Vähem korrapärane kivilade ehk väline vall asus kaevandi edelaservast 135–202 cm kaugusel. Võrreldes valli tuumaga, olid välises vallis asetsenud kivid suuremad, läbimõõduga 12–22 cm.

Foto 2. I korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

II korris

Teises korris kaevati E ja D ruudu vallikivide vabu osi 9–12 cm sügavuse kihina, kus hakkas osaliselt paljanduma looduslik paekivine pinnas (foto 3). Korris võimaldas vare ulatust selgemalt näha. Eemaldatud pinnasest leide ei saadud.

Foto 3. II korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

III korris

Sõltuvalt suurusest eemaldati B, C ja D ruutudest pealmised 1–2 rida kive, et valli ehitust paremini näha (foto 4). Kive eemaldati piisavalt, et tekitada ühtlane tasapind D ruudu keskel asuvate kividega, mis tekitas üle kaevandi enam-vähem tasase kihi. Kaevandi B ruudu edela otsas eemaldati kive kuni 30 cm kihina ja D ruudus eemaldati kuni 16 cm ulatuses kive.

Kaevandi edela servast 211 cm kaugusel tekkis kivide vahele silmaga eristatav vahe, mis eraldas tihedamalt asetsevaid kive hõredalt asetsevatest. Hõredalt paiknevate kivide tsoon ulatus kaevandi edela servast 211–294 cm kaugusele (loode küljel) või 211–356 (kirde küljel) cm kaugusele.

Kolmandas korris kaevati E ja D ruudu vallikivideta osi 12–14 cm sügavuse kihina, mis paljandas loodusliku paekivise pinnase. Loodusliku pinnase pealt leiti üks keraamika kiht.

Foto 4. III korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

IV korris

IV korrisel eemaldati pinnast kogu kaevandi ulatuses (foto 5). B-ruudust ja C-ruudu B-ruudu poolsest osast leiti edasiste vallikivide eemaldamisel arvatav valli vundament (foto 8), mis koosnes paekivi plaatidest ja maakividest – ühe sellise paekivi mõõdud olid $60 \times 55 \times 10$ cm. Valli oletatav vundament ulatus kaevandi edelaosast 80–110 cm kaugusele. B ruudust eemaldati 10–21 cm jagu kive ja pinnast.

C-ruudust leiti kolm tühimikku, mille puhul võis tegemist olla postiaukudega (foto 9). Augud olid ümbritsetud väikeste kividega ja 2. augu põhjast leiti üks keraamika kild. Keraamikat leiti ka mujalt kihi seest koos loomaluudega. C-ruudust eemaldati 8–21 cm paksune pinnasekiht.

D-ruudust leiti rusu seest keraamika kilde ja loomaluid. Kokku eemaldati D-ruudust 8–18 cm paksune pinnasekiht.

E-ruudust kaevati lõunanurka, kuhu ulatus valli vare. Varest leiti kivide ja pinnase eemaldamisel loomaluid. Vare alt leiti kvartsilaast, loomaluid ja üks kild nõörkeraamikat. E-ruudust eemaldati 0–15 cm paksune kiht pinnast.

Foto 5. IV korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

V korris

Viiendal korrises jäeti valli vundamendikivid paika ja eemaldati vaid varega kaetud ala kivid, mis jäid kaevandi edelaservast 135–300 cm kaugusele (ruudud C ja D). Korrises puhastati välja sügavamal asuvad vundamendikivid, mis osutasid, et vundamendi piir oli 135 cm kaugusel kaevandi edelaküljest (foto 10). C ja D ruutudes kaevati pinnast kuni loodusliku aluspõhjani, mis asus 1–15 cm sügavusel. Kogu eemaldatud ala ulatuses leiti loomaluid. C-ruudu edelapoolsest otsast müürivundamendi äärest leiti keraamiliste nõude kilde, ning D-ruudust leiti keraamika kilde kogu ulatuses. Vare alt leide ei saadud.

Foto 6. V korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

VI korris

Eemaldati valli vundamendi kivid, mis ulatus kaevandi edela servast 135 cm kaugusele. Vundamendi kiht oli 1–2 kivi paks. Kivide läbimõõdud olid suurusega 25–60 cm. Vundamendi seest leide ei saadud.

Foto 7. VI korris väljapuhastatult, vaade kirdest. Foto Maris Niinesalu-Moon.

Leiud

Kokku saadi Valjala vana maalinna arheoloogilistelt kaevamistelt 14 leidu, mis ei hõlma loomaluid. Keraamikat leiti 13 eksemplari, millest 12 kuulusid nooremasse

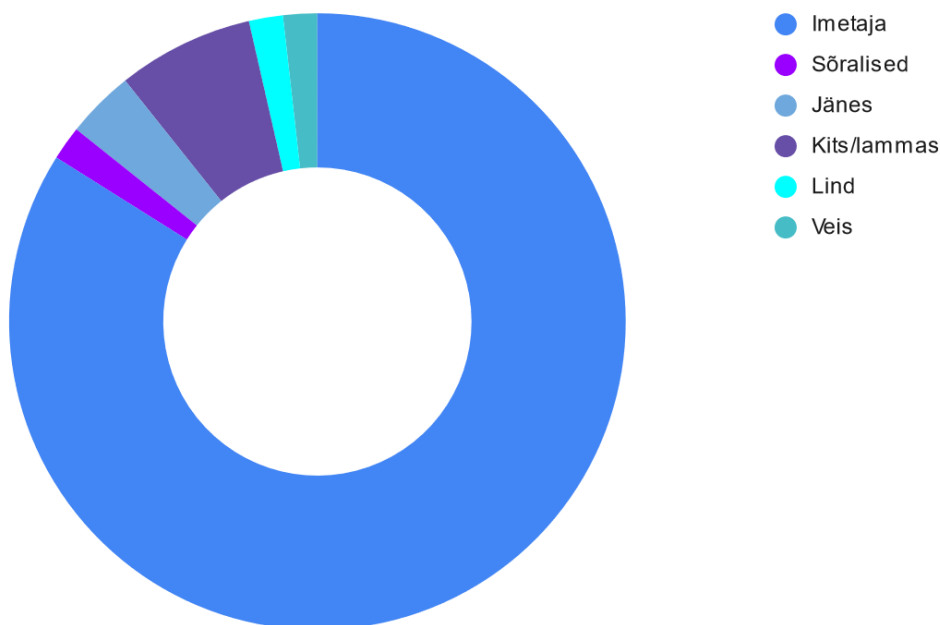

rauaaega (Valter Lang suuliselt) ja üks kild kuulus nõorkeraamika kultuuri savinõule (Aivar Kriiska suuliselt). Lisaks leiti üks kvartslaastu katke.

Enamus keraamika kilde (12) leiti C ruudust valli vare seest. Üks rauaaegne keraamika kild leiti E ruudust loodusliku pinnase pealt ja nõorkeraamika kild leiti koos kvartslaastu katkega valli alt.

Loomaluud

Kokku leiti Valjala Vanast maalinnast 57 loomaluud, millest 54 kuulusid imetajatele ning 1 kuulus linnule (Joonis 6). Peamiselt leiti loomaluid valli seest ja alt, kokku leiti vallist 33 imetaja luud ning 1 linnuluu. Müüri peal ja kõrval leiduvast pinnasest leiti 21 imetaja luud. Täpsemalt oli võimalik määrata 8 loomaluud, millest 4 kuulusid lambale või kitsile, 2 jänesele, 1 veisele ja üks sõralisele. Kaks loomaluud jäid määramata, sest need saadeti radiosüsinikdateerimisele enne loomaluude määramist.

Joonis 6: Valjala Vana maalinna loomaluud. Joonis Ragi-Martin Moon.

Kokkuvõte

Arheoloogiliste kaevamiste käigus avati 4×1 m suurune kaevand, mille seest leiti peamiselt rauaaegseid keraamikakilde ja loomaluid. Lisaks leiti veel tükk

nöörkeraamikat ja kvartslaastu katke, mille põhjal võib oletada, et antud kohas on varem asunud ka nöörkeraamika kultuuri asukoht. Ülejäänud keraamikakillud kuuluvad valliga samasse aega, s.o. eelviikingiaega ja päris viikingiaja algusesse.

Kaevand rajati oletatava valli siseküljele valli suhtes risti. Kaevand jooksis valli keskosast linnuse keskosa poole. Kaevamised kinnitasid, et kaevatud konstruktsiooni näol oli vähemalt antud lõigus tegemist kuivlaotud valliga, mis koosnes pae- ja maakividest. Vall oli oma alumises osas laotud korrapäraselt, suurematest kiviplaatidest, ning kõrgemas osas olid kasutatud kivid valli keskosas väiksemad ja tihti laotud ka korrapäratult ning valli servas asuvad kivid olid suuremad ja laotud korrapärasemalt.

Kaevandist võeti dateerimiseks ka kaks loomaluud, mõlemad proovid võeti varisenud vallikivide vahelt. Esimene Valjala-4 proov võeti 4. korrisest E ruudust ja teine Valjala-5 proov võeti 5. korrisest D ruudust. Radiosüsiniku dateeringud andsid linnuse vanuseks 7.–10. sajandi (joonis 7). Valli ääres oli näha arvatavasti valli pealt linnuse hoovi varisenud kive, mille seest leiti ka rauaaegset keraamikat.

Kasutatud kirjandus

Mägi, M. 2015. Saaremaa – Muinas- ja keskaegne Kuresaar – Kuressaare vanem ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

Mägi, M. 2020. Valjala arvatav vana maalinn Saaremaa vald endine Valjala kihelkond ja vald, Saaremaa: Arheoloogiliste uuringute aruanne ja esildis kaitse alla võtmiseks. Tallinna Ülikool.

Lisad

Lisa 1. Koordinaatide tabel

Punkt	X	Y	Z
Nurk 1	6474194	430200.1	15.556
Nurk 2	6474195	430199.1	15.58
Nurk 3	6474198	430201	15.079
Nurk 4	6474198	430202	15.1
Müüri tuum 1	6474196	430200.8	15.463
Müüri tuum 2	6474196	430199.8	15.487
Kontrollpunkt	6474193	430208.8	15.788
Postiauk 1	6474196	430200.6	14.964
Postiauk 2	6474196	430200.4	15.02
Postiauk 3	6474196	430200.4	15.028
Valli põhjapiir 1	6474196	430199.9	15.059
Valli põhjapiir 2	6474196	430200.2	15.217
Valli põhjapiir 3	6474196	430200.6	15.116
Valli lõunapiir 1	6474195	430200	15.111
Valli lõunapiir 2	6474195	430199.7	15.145

Lisa 2. Leidude tabel (peanumber SM 10943)

Alanumber	Korris	Ese	Ruut	Kontekst	Märkus
1	3	keraamika	E	loodusliku paekivi pealt	külg, rohke mineraalne lisand
2	4	keraamika	E	valli alt	nöörkeraamika, külg
3	4	kvartsilaast	E	valli alt	katke
4	4	keraamika	C	vare seest	põhi, rohke mineraalne lisand
5	4	keraamika	C	vare seest	külg, rohke mineraalne lisand
6	4	keraamika	C	vare seest	külg, rohke mineraalne lisand
7	4	keraamika	C	vare seest	katke, rohke mineraalne lisand
8	4	keraamika	D	vare seest	katke, rohke mineraalne lisand
9	4	keraamika	D	vare seest	katke, rohke mineraalne lisand
10	5	keraamika	C	vare seest	kael, rohke mineraalne lisand
11	5	keraamika	C	vare seest	serv, rohke mineraalne lisand
12	5	keraamika	D	vare seest	katke, rohke mineraalne lisand, hele

13	5	keraamika	D	vare seest	katke, rohke mineraalne lisand
14	5	keraamika	D	vare seest	külg, rohke mineraalne lisand

Lisa 3. Fotod

Foto 8. IV korrise vallivundament, vundamendi piir on märgitud punase joonega, vaade kagust. Foto Maris Niinesalu-Moon.

Foto 9. Postiauk 2 ümarat lohku ääristavad väikesed kivid. Kõrgus on antud meetrites üle mere pinna. Foto Maris Niinesalu-Moon.

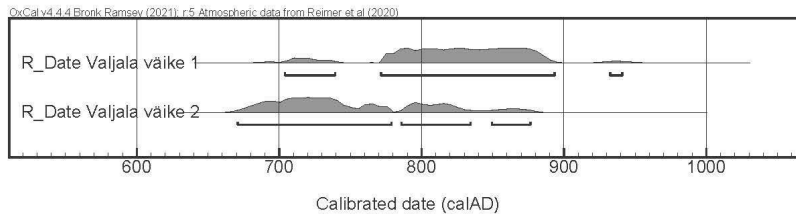
Foto 10. Valli vundament V korrisel, vaade kagust. Foto Tauri Tinast.

Foto 11. Valli vundamendi alune pinnas, vaade kagust. Foto Maris Niinesalu-Moon.

Lisa 4. ^{14}C analüüsid

Valjala-4 Poz-160892 1205 ± 30 BP 2.0‰N 9.8‰C, 5.7‰coll,
Valjala-5 Poz-160894 1255 ± 30 BP 1.9‰N 10.2‰C, 6.9‰coll

Joonis 7. Radiosüsiniku dateeringud.

Lisa 5. Nivelliiriga mõõdetud kõrgused

	PK	Korris 1	Korris 2	Korris 3	Korris 4	Korris 5	Korris 6
Kontrollpunkt	15.79	15.79	15.79	15.79	15.79	15.79	15.79
P1	15.19	15.17	15.11	14.97	14.96	14.96	14.96
P2	15.4	15.37	15.25	15.12	14.97	14.96	14.96
P3	15.51	15.45	15.45	15.29	15.11	14.96	14.96
P4	15.62	15.6	15.6	15.31	15.19	15.17	14.93
P5	15.63	15.63	15.63	15.33	15.23	15.23	14.95
P6	15.65	15.62	15.62	15.37	15.22	15.2	14.98
P7	15.64	15.6	15.6	15.33	15.12	15.12	14.99
P8	15.55	15.48	15.48	15.3	15.11	14.95	14.95
P9	15.35	15.33	15.17	15.05	14.97	14.94	14.94
P10	15.17	15.13	15.07	14.94	14.94	14.93	14.93

Joonis 8. Nivelliiriga mõõdetud kõrgused, mõõdud on antud meetrites üle merepinna.